

Григорій ДАВИДОВ, Наталя ШАЛІМОВА

**ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОБ'ЄКТ
АУДИТОРСЬКОЇ ПЕРЕВІРКИ**

Розглянуто актуальні питання вимог щодо аудиторської перевірки, формування та дотримання облікової політики підприємства з врахуванням міжнародних стандартів аудиту.

Факти фінансово-господарської діяльності відображаються в обліку за допомогою бухгалтерського запису, якому відповідає певна оцінка даного факту. Методологія бухгалтерського обліку, яка застосовується для відображення даного факту, є, в принципі, результатом домовленості осіб, які виступають користувачами бухгалтерської інформації та фінансової звітності. Завжди існує декілька варіантів представлення фактів фінансово-господарської діяльності в бухгалтерському обліку, які є логічно рівноцінними. На практиці кількість таких варіантів обмежується встановленими нормативними документами. У деяких випадках нормативні акти передбачають один можливий варіант бухгалтерської інтерпретації факту фінансово-господарської діяльності, в інших – декілька можливих варіантів, вибір одного з яких формує облікову політику.

Міжнародний стандарт аудиту (МСА) 200 «Мета та загальні принципи аудиторської перевірки фінансових звітів» визначає мету аудиторської перевірки фінансових звітів наступним чином - надання аудитору можливості висловити думку стосовно того, чи складені фінансові звіти в усіх суттєвих аспектах згідно з визначеною концептуальною основою фінансової звітності (п. 2). Для висловлення думки аудитор повинен використати такі формулювання, які є еквівалентними термінам: «справедливо й достовірно відображає» або «відображає достовірно в усіх суттєвих аспектах» (п. 27 МСА 700 «Аудиторський висновок про фінансову звітність»).

І бухгалтери, і аудитори розуміють, що ідеально достовірної фінансової звітності немає. Згідно П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (п. 16) фінансова звітність вважається достовірною, якщо вона не містить помилок та перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності. Помилка або перекручення можуть бути визнані такими, якщо існує відхилення від норм, тому, на наш погляд, достовірність фінансової звітності доцільніше визначити як її відповідність певним критеріям, правилам ведення обліку, які відомі їй користувачам.

Отже, законодавство щодо підготовки фінансової звітності відіграє важливу роль у теорії та практиці аудиту. Р. Адамс зазначає, що «чим точніше сформульовані вимоги законодавства до представлення даних фінансової звітності, тим простіше аудитору виконати подібний огляд. Якщо ж формулювання вимог є нечітким, то значна ймовірність виникнення конфліктів між клієнтом та аудитором» [1, 231].

Серед основних постулатів аудиту Р.К.Маутца та Г.А.Шарафа є наступний постулат: «Постійне дотримання загальноприйнятих принципів обліку дозволяє мати об'єктивне представлення про фінансовий стан та результати господарської діяльності». Сутність даного постулату наступна. Для того щоб аудитор міг судити про об'єктивність фінансової звітності (як «вірної та об'єктивної» або «представленої об'єктивно»), він повинен мати певний стандарт або зразок для роботи. Стандарти бухгалтерського обліку самі по собі не є вичерпними, деякі рішення в галузі облікової політики в них не відображені або запропоновані альтернативні рішення. Проте, в цих випадках починає діяти фундаментальна концепція, згідно до якої будь-яка облікова політика повинна застосовуватися послідовно, оскільки лише в цьому випадку звітність може надати достовірну інформацію.

Отже, з одного боку облікова політика є основною складання фінансової звітності, з іншого, є елементом, який повинен бути вивчений аудитором при аудиті фінансової звітності, а також може виступати як окремий об'єкт для аудиторської перевірки. Враховуючи наявність альтернативних варіантів щодо її формування, для аудитора важливо визначитися з наступними питаннями: що потрібно розуміти під обліковою політикою, якими повинні бути критерії її оцінки, що повинно бути необхідним об'єктом перевірки при здійсненні аудиту фінансової звітності, яким чином оцінка облікової політики може вплинути на остаточні висновки аудитора. *Актуальність* вказаних проблем визначила вибір теми даної статті.

Облікова політика як сукупність принципів, методів і процедур, які використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності (п.3 П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності») є тим *об'єктом дослідження*, який перебуває постійно в полі зору науковців та практиків, які займаються проблемами обліку. Питанням організації і методики аудиту присвячено багато ґрунтовних досліджень *провідних вчених* України, зокрема, Білухи М. Т., Валуєва Б. І., Голова С. Ф., Гуцайлюка З. В., Дорош Н. І., Завгороднього С. Я., Зубілевича С. Я., Кужельного М. В., Кузьмінського А. М., Петрик О. А., Редченка К. І., Редька О. Ю., Рудницького В. С., Савченка В. Я., Сопка В. В., Усача Б. Ф. та інших. Але проблеми оцінки облікової політики залишаються недостатньо висвітленими, що є логічним, адже і єдиного підходу щодо рівнів її формування, складу елементів тощо не існує. Складність ситуації посилюється тим, що в міжнародних стандартах аудиту відсутній окремий стандарт, присвячений проблемам аудиту облікової політики. Міжнародні стандарти аудиту (МСА) не містять чітких регламентованих вимог, а більшість рішень віддають на розсуд аудиторам, тому постійне дослідження та удосконалення методики аудиту фінансової звітності є питанням важливим та безперечно актуальним.

Метою даної роботи є дослідження порядку оцінки аудитором облікової політики підприємства при проведенні аудиту фінансової звітності у відповідності з Міжнародними стандартами аудиту.

Визначаючи порядок оцінки облікової політики в процесі аудиту фінансової звітності у відповідності з Міжнародними стандартами аудиту, необхідно чітко уявляти зміст кожного етапу. Основою міжнародних стандартів аудиту є системоорієнтований підхід та підхід, що базується на оцінці аудиторського ризику. Даним питанням присвячена група стандартів 300-499 «Оцінка ризиків та відповідь на ризики», особливе значення мають МСА 315 «Розуміння суб'єкту господарювання

і його середовища та оцінка ризиків суттєвих викривлень», МСА 330 «Аудиторські процедури відповідно до оцінених ризиків». Саме на етапі дослідження суб'єкту господарювання та планування аудиторської перевірки аудитор рекомендує здійснити оцінку облікової політики підприємства.

В МСА 315 підкреслено, що аудитору необхідно отримати таке розуміння суб'єкта господарювання та його середовища, в тому числі його внутрішнього контролю, яке буде достатнім для визначення і оцінки ризиків суттєвого викривлення фінансових звітів в результаті шахрайства або помилки, а також для розробки та виконання подальших аудиторських процедур (п. 2 МСА 315). Розуміння аудитором суб'єкта господарювання та його середовища складається з розуміння декількох аспектів, серед яких окремо виділено характер суб'єкта господарювання, в тому числі вибір і застосування облікової політики (п. 20 МСА 315). Підкреслено, що розуміння характеру суб'єкта господарювання дозволяє аудитору зрозуміти класи операцій, залишки на рахунках і розкриття інформації, яке можна очікувати у фінансових звітах. В додатку 1 до МСА 315 наведено приклади питань, які може розглядати аудитор при визначенні характеру суб'єкта господарювання, зокрема, характер джерел отримання доходу, наявність об'єднань, спільних підприємств та передачі функцій стороннім організаціям, географічна розпорошеність та галузева сегментація, важливі постачальники товарів та послуг тощо. Серед питань, які безпосередньо стосуються фінансової звітності, виділені наступні: принципи бухгалтерського обліку та особливості галузевої практики, практика визнання доходу, облік справедливої вартості, запаси (наприклад, місцезнаходження, кількість), активи, зобов'язання та операції, деміновані в іноземній валюті, суттєві категорії, властиві конкретній галузі, відображення в обліку незвичайних або складних операцій, в тому числі у спірній або новій області, подання фінансових звітів та розкриття інформації у фінансових звітах.

У додатку 3 до МСА 315 наведені приклади умови та події, які можуть вказувати на ризики суттєвого викривлення, зокрема, суттєві операції зі зв'язаними сторонами, нестача персоналу з належним знанням бухгалтерського обліку і з належними навичками підготовки фінансових звітів, установка суттєвих нових систем інформаційних технологій, пов'язаних з фінансовою звітністю, операції, які обліковуються за вказівкою управлінського персоналу, наприклад, рефінансування боргу, застосування нових положень бухгалтерського обліку, облікові оцінки, які вимагають складних підрахунків, події або операції, які передбачають суттєву неточність оцінок, в тому числі облікових оцінок, очікувані зміни в законодавстві або умовні зобов'язання, наприклад, гарантії на реалізовану продукцію, фінансові гарантії та заходи для збереження довкілля (серед всіх перелічених умов та подій, які наведені в додатку 3 до МСА 315 нами свідомо відібрані ті, які пов'язані з обліковою політикою).

Аудитор обов'язково повинен отримати розуміння вибору і застосування облікової політики суб'єкта господарювання, визначити чи є ця політика належною для його бізнесу, чи відповідає вона застосованій концептуальній основі фінансової звітності та обліковій політиці, які застосовуються у відповідній галузі. Таке розуміння охоплює методи, які застосовує суб'єкт господарювання в обліку суттєвих та незвичайних операцій, вплив суттєвої облікової політики в суперечливих або нових сферах,

стосовно яких ще не існує належних рекомендацій або узгодженості, зміни в обліковій політиці суб'єкта господарювання. Аудитор також повинен визначити стандарти фінансової звітності і нормативні акти, які є новими для суб'єкта господарювання, розглянути, коли і як суб'єкт господарювання запровадить ці рекомендації. Якщо суб'єкт господарювання змінює суттєву облікову політику або методи її застосування, аудитор повинен вивчити причини такої зміни, а також належність та відповідність вимогам застосованої концептуальної основи фінансової звітності (п. 28 МСА 315).

Отже, аудитору необхідно встановити відповідність облікової політики підприємства нормативним законодавчим документам, а також характеру та масштабам його діяльності. Подання фінансових звітів у відповідності до застосованої концептуальної основи фінансової звітності включає відповідне розкриття суттєвих питань. У примітках до фінансової звітності у відповідності із п. 25 П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» обов'язково слід розкривати облікову політику підприємства. Аудитор повинен визначити належність розкриття суб'єктом господарювання конкретних питань щодо облікової політики.

На практиці можуть мати місце декілька ситуацій, які виникають в результаті можливих відповідей на наступні питання:

1. Чи існує на підприємстві наказ про облікову політику, тобто чи здійснений свідомий вибір серед альтернативних варіантів обліку?

2. Чи відповідають положення наказу про облікову політику вимогам нормативних документів?

3. Чи відповідають обрані альтернативні варіанти обліку особливостям діяльності підприємства, тобто чи дозволяють вони найоб'єктивніше відображати активи, зобов'язання, власний капітал, доходи, витрати підприємства?

3 метою отримання відповіді на перші два питання аудитору доцільно використовувати наступні процедури: 1) перевірка наявності наказу про облікову політику; 2) вивчення положень наказу про облікову політику та встановлення їх відповідності вимогам Закону України „Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, положенням (стандартам) бухгалтерського обліку, іншим нормативним і законодавчим документам; 3) аналіз повноти розкриття при формуванні облікової політики способів ведення бухгалтерського обліку, які суттєво впливають на прийняття рішень користувачами фінансової звітності; 4) порівняння фактичних прийомів бухгалтерського обліку з встановленими у наказі про облікову політику; 5) перевірка наявності посадових інструкцій, затверджених системи документообігу, внутрішньогосподарської звітності, робочого плану рахунків бухгалтерського обліку; 6) вивчення робочого плану рахунків бухгалтерського обліку на предмет встановлення його відповідності діючим нормативним документам, приділяючи особливу увагу варіантам використання рахунків бухгалтерського обліку, що відрізняються від діючого Плану рахунків та Інструкції по його застосуванню; 7) вивчення форми ведення бухгалтерського обліку, реєстрів аналітичного та синтетичного обліку, які застосовуються на підприємстві, на предмет встановлення їх відповідності діючим нормативним документам.

Певні рекомендації щодо розробки положень облікової політики містяться в листі Міністерства фінансів України від 21.12.2005 р. №31-34000-10-5/27793 “Про облікову політику”, в якому зазначено, що повноваження власника (власників) підприємства

встановлювати облікову політику реалізується через визначення у розпорядчому документі переліку методів оцінки, обліку і процедур, щодо яких нормативно-методична база передбачає більш ніж один їх варіант. Одноваріантні методи оцінки, обліку і процедур до такого розпорядчого документу включати недоцільно, як імперативні для застосування підприємством норми. Вимоги щодо формування облікової політики також містяться в Положенні про порядок бухгалтерського обліку окремих активів та операцій підприємств державного, комунального секторів економіки і господарських організацій, які володіють та/або користуються об'єктами державної, комунальної власності, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 19 грудня 2006 року №1213. Проте, в цих документах лише наводиться перелік об'єктів та операцій, щодо яких існує необхідність вибору певного варіанту обліку. Конкретні рекомендації для підприємств певної галузі активно розробляються науковцями, але, на жаль, вони недостатньо враховуються на практиці, адже досі у більшості з представників бухгалтерської професії відсутнє розуміння необхідності облікової політики, а тому і свідомий підхід щодо її вибору.

На даному етапі при перевірці облікової політики підприємства доцільно використовувати наступний робочий документ аудитора (табл. 1).

Таблиця 1

**Приклад фрагменту робочого документа аудитора
«Аудит облікової політики ТОВ «Альфа»**

Об'єкт	Аспекти облікової політики, які повинні обов'язково розкриватися в наказі про облікову політику	Передбачено в наказі про облікову політику	Прийоми та методи, які фактично застосовуються в бухгалтерському обліку	Висновки аудитора
Нематеріальні активи	Порядок переоцінки нематеріальних активів Обраний метод амортизації	В наказі про облікову політику дана інформація відсутня	Нематеріальні активи на балансі підприємства відсутні	Порушень не виявлено
...				
Дебіторська заборгованість покупців та замовників за товари, роботи, послуги	Метод формування резерву сумнівних боргів	Величина резерву сумнівних боргів визначається на підставі методу, який базується на застосуванні абсолютної суми сумнівної заборгованості, тобто виходячи з платоспроможності окремих дебіторів.	Резерв сумнівних боргів в обліку не нараховується	Положення наказу про облікову політику стосовно дебіторської заборгованості відповідають вимогам ПСБО. Даний метод відповідає вимогам п.8 ПСБО 10 „Дебіторська заборгованість”. Проте, відсутність фактично нарахованої суми резерву в обліку вимагає проведення додаткової перевірки

Результати перевірки організації обліку та облікової політики, яка виконується на попередньому етапі аудиту фінансової звітності, мають важливе значення для

формування аудиторського висновку. Виявлені порушення за вищепереліченими питаннями вже можуть слугувати підставою для визначення звітності в цілому недостовірною та підготовленою з порушенням вимог нормативних документів (наприклад, при невідповідності окремих положень наказу про облікову політику стандартам бухгалтерського обліку). В інших випадках (наприклад, при відсутності затвердженої системи документообігу або застосуванні "нетипових" бухгалтерських записів) отримані результати дають можливість визначитись з напрямками більш глибоких досліджень отриманої інформації.

Розуміння вибору облікової політики і оцінка її відповідності бізнесу клієнта є складним процесом, який в значній мірі залежить від суб'єктивних оцінок. Діючі нормативні документи, які визначають порядок ведення бухгалтерського обліку, містять низку альтернативних методів, які спроможні підприємство перетворити з прибуткового в збиткове. Наприклад, підприємство обрало для нарахування зносу по транспортних засобах прямолінійний метод нарахування амортизації та встановило термін корисної експлуатації, наприклад, два роки. Як повинен відреагувати аудитор? Порушення норм положень (стандартів) бухгалтерського обліку відсутні, тому і підстав для сумнівів у достовірності фінансової звітності у аудитора не може бути, хоча такий термін експлуатації жодним уявленням про доцільність та ефективність не відповідає. Якщо проаналізувати положення МСА 700 «Аудиторський висновок про фінансову звітність», то єдине, що може зробити в цьому випадку аудитор – це модифікувати аудиторський висновок, додавши до нього пояснювальний параграф з метою звернення уваги користувачів фінансової звітності та аудиторського висновку.

В принципі, міжнародні стандарти аудиту не містять опису конкретніших процедур перевірки облікової політики, що логічно, адже, незважаючи на широке застосування міжнародних стандартів фінансової звітності, національні законодавства країн суттєво відрізняються, а тому не може бути якихось остаточних рішень. Проте, в Міжнародних стандартах аудиту існує окремий стандарт 540 «Аудиторська перевірка облікових оцінок», який тісно пов'язаний з перевіркою положень наказу про облікову політику. Під обліковою оцінкою розуміється попередня оцінка, яка використовується підприємством з метою розподілу витрат і доходів між відповідними звітними періодами (п. 3 ПСБО 6 „Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах”), внаслідок невизначеності господарської діяльності. Об'єктом таких оцінок звичайно є сумнівна дебіторська заборгованість, знецінення запасів, термін корисного використання та ліквідаційна вартість основних засобів, забезпечення гарантійних зобов'язань, період відстрочення витрат і доходів тощо. Такі облікові оцінки базуються на судженні керівництва підприємства з урахуванням останньої інформації.

Перевіряючи облікову оцінку, аудитор повинен обрати один підхід або поєднання таких підходів: огляд і тестування процесу, що використовується управлінським персоналом для оцінювання, використання незалежної оцінки для порівняння з тією, що була підготовлена управлінським персоналом, огляд подальших подій, які підтверджують отримані оцінки. Кроки, які здійснюються, оглядаючи та тестуючи процес, використовуваний управлінським персоналом, охоплюють оцінку даних і розгляд припущень, на яких ґрунтується оцінка, перевірку розрахунків, що

виконуються при оцінюванні, порівняння облікових оцінок, отриманих у попередні періоди, з фактичними результатами тих періодів (за можливості), розгляд процедур затвердження управлінського персоналу (п. 11 МСА 540).

Через невизначеності, властиві попередній оцінці, оцінювання розбіжностей може бути складнішим, ніж в інших компонентах аудиторської перевірки. Коли є розбіжність між попередньою аудиторською оцінкою суми, яка підтверджена наявними аудиторськими доказами, і попередньо оціненою сумою, включеною до фінансових звітів, розбіжність об'рунтована, наприклад, через те, що сума у фінансових звітах відповідає діапазону прийнятних результатів, вона може не потребувати коригування. Однак, якщо аудитор вважає, що розбіжність не об'рунтована, він повинен запропонувати управлінському персоналу переглянути попередню оцінку. Якщо управлінський персонал відмовляється переглянути попередню оцінку, розбіжність вважається викривленням і розглядається разом з іншими викривленнями при оцінюванні суттєвості впливу на фінансові звіти. Аудитор повинен також розглянути, чи є тенденція, що окремі допущені об'рунтовані розбіжності в сукупності суттєво впливають на фінансові звіти. За таких обставин аудитор повинен оцінити облікові оцінки в сукупності.

Отже, аудитору необхідно уважно підходити до аналізу положень наказу про облікову політику. Відібравши його положення, щодо яких у аудитора виникають певні сумніви, їх потрібно класифікувати на такі, до яких повинна бути просто повернута увага користувачів фінансової звітності та аудиторського висновку, та такі, які повинні бути додатково перевірені у відповідності із МСА 540 «Аудиторська перевірка облікових оцінок».

Аналізуючи положення інших Міжнародних стандартів аудиту, можна виділити багато питань, які повинен перевірити аудитор, і в якості основного підходу пропонується огляд (оцінка, тестування) відповідного процесу, що використовується управлінським персоналом для оцінювання. Наприклад, в МСА 570 «Безперервність» зазначено, що плануючи та здійснюючи аудиторські процедури та оцінюючи їх результати, аудитор повинен розглянути відповідність використання управлінським персоналом при підготовці фінансових звітів припущення про безперервність діяльності підприємства (п.2). Підкреслимо, що йдеться не про необхідність самостійної оцінки дотримання підприємством принципу безперервності діяльності, а про розгляд дій управлінського персоналу. Відсутність оцінки управлінським персоналом здатності підприємства продовжувати свою діяльність, подій або обставин поза охопленим оцінкою управлінського періодом, небажання збільшувати період, який охоплений оцінюванням є факторами, які однозначно призводять до обмеження обсягу роботи аудитора, є підставою для модифікації аудиторського висновку. Але ж затверджені методики оцінки безперервності діяльності підприємства відсутні, методики, які містяться в економічній літературі, відрізняються, тому на більшості підприємств керівництво підприємства не виконує такий аналіз, що, в принципі, є більше проблемою організації бухгалтерського обліку в Україні, а не аудиту.

Отже, міжнародні стандарти аудиту відповідальність управлінського персоналу розглядають достатньо широко та припускають обов'язковість наявності багатьох розпорядчих документів, які регулюють ті або інші питання методології та організації бухгалтерського обліку на підприємстві, що вимагає удосконалення саме організації обліку.

При аудиті фінансової звітності перевірка облікової політики повинна розглядатися в таких аспектах. По-перше, наказ про облікову політику є джерелом отримання інформації про суб'єкт, який підлягає аудиту. Але при його вивченні позиція аудитора не може бути пасивною, адже МСА 315 вимагає від аудитора розуміння вибору і застосування облікової політики суб'єкта господарювання, визначення, чи є ця політика відповідною для його бізнесу, чи відповідає вона застосованій концептуальній основі фінансової звітності та обліковій політиці, які застосовуються у відповідній галузі. По-друге, у примітках до фінансової звітності у відповідності із п. 25 П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» обов'язково слід розкривати облікову політику підприємства, а тому аудитор повинен визначити належність розкриття суб'єктом господарювання конкретних питань щодо облікової політики. Отже, достовірною треба вважати фінансову звітність підприємства, яка відповідає концептуальній основі фінансової звітності та обліковій політиці підприємства, положення якої не суперечать вимогам нормативних та законодавчих документів, розкриті, розтлумачені та об'рунтовані в примітках до фінансової звітності. На наш погляд, значення має не стільки те, який метод обліку був обраний (завжди існує декілька можливих варіантів), якщо він відповідає вимогам стандартів бухгалтерського обліку та іншим нормативним документам, а поінформованість користувача звітності про методологію обліку, яка застосовувалася у звітному періоді.

Поряд з цим наявність міжнародного стандарту аудиту 540 «Аудиторська перевірка облікових оцінок» вимагає більш уважного підходу до аналізу положень наказу про облікову політику. Відібравши положення, щодо яких у аудитора виникають певні сумніви, їх потрібно класифікувати на такі, до яких повинна бути просто привернута увага користувачів фінансової звітності та аудиторського висновку, та такі, які повинні бути додатково перевірені у відповідності із МСА 540 «Аудиторська перевірка облікових оцінок».

Враховуючи вимоги інших міжнародних стандартів аудиту щодо дій аудитора, можна зробити висновок, що вони припускають як належне існування на підприємствах відповідних процедур, затверджених управлінським персоналом, які виходять за межі вимог нормативних документів щодо положень наказу про облікову політику, які існують в Україні. Зокрема, це стосується, наприклад, процедур оцінки дотримання підприємством принципу безперервності діяльності. Аудитору в більшості випадків рекомендується виконання не самостійної оцінки, а оцінки саме дій, процедур управлінського персоналу, що, безперечно, підкреслює важливість широкого тлумачення сутності та змісту облікової політики.

Література

1. Адамс Р. *Основы аудита: Пер. с англ. / Под ред. Я. В. Соколова. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1995. – 398 с.*
2. *Аудит: Застосування міжнародних стандартів в аудиторській практиці України. Навчальний посібник. – К.: ТОВ «ІАМЦ АУ «Статус» – 2005. – 172 с.*
3. *Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2004 року. / Пер. с англ. мови О. В. Селезньов, О. Л. Ольховікова, О. В. Гук, Т. Ц. Шарашидзе, Л. Й. Юрківська, С. О. Куліков. – К.: ТОВ «ІАМЦ АУ «СТАТУС», 2004. – 1028 с.*

Редакція отримала матеріал 6 червня 2007 р.